

Отримано: 25 лютого 2014 р.

Прорецензовано: 14 березня 2014 р.

Прийнято до друку: 24 квітня 2014 р.

Березяк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва / І. І. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 31–36.

УДК: 334.723

JEL Classification: M13

Березяк Іванна Іванівна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглядається доцільність використання зарубіжного досвіду соціального підприємництва для забезпечення процесу впровадження соціальних підприємств в Україні та формування власної моделі соціального підприємництва.

Ключові слова: соціальне підприємництво, організаційні форми соціальних підприємств, національні моделі соціального підприємництва.

Березяк Іванна Івановна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острожская академия»

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ РЕАЛИИ СТАНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Рассматривается целесообразность использования зарубежного опыта социального предпринимательства для обеспечения процесса внедрения социальных предприятий в Украине и формирование собственной модели социального предпринимательства.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, организационные формы социальных предприятий, национальные модели социального предпринимательства.

Joanna Berezyak,

PhD, Senior Lecturer, Department of Finance, accounting and audit, National University «Ostrog Academy»

FOREIGN EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES FORMATION OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

We consider the feasibility of using foreign experience of social entrepreneurship to the implementation of social enterprises in Ukraine and forming its own model of social entrepreneurship.

Keywords: social entrepreneurship, organizational forms of social enterprises, the national model of social entrepreneurship.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні через нестабільність економіки і наслідки загальної економічної кризи особливого значення набуває необхідність розвитку громадської діяльності, спрямованої на підтримку вразливих верств населення. Але законодавчо визначені заходи та засоби вирішення соціальних проблем є іноді недостатньо ефективними у вирішенні нагальних соціальних питань, що викликає соціальну напруженість у суспільстві та невдоволення населення такими обставинами. У цьому аспекті є актуальним розвиток і функціонування соціального підприємництва як одного з інструментів соціального розвитку, яке ґрунтується на посиленні ролі економічно активних учасників національного ринку в підтримці соціально вразливих категорій громадян та вирішенні соціально значущих питань.

Забезпеченню процесу впровадження соціальних підприємств в економіку України сприятиме дослідження можливостей використання зарубіжного досвіду соціального підприємництва, його порівняльний аналіз, виявлення переваг та недоліків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем розвитку соціальних підприємств присвячені праці як видатних зарубіжних вчених, так і вітчизняних науковців, зокрема: А. Андрущенко, З. Галушки, І. Кіреєвої, І. Салія, В. Удодової, К. Смаглій та інших, але можливості імплементації зарубіжного досвіду впровадження соціальних підприємств в Україні розкриті не цілком.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання зарубіжного досвіду соціального підприємництва для забезпечення процесу впровадження соціальних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Світовий бізнес все частіше повертається в бік соціальних проблем як на національному, так і на глобальному рівні. Підприємництво з соціальною метою визнається окремим напрямом економічної діяльності, згадується як «четвертий сектор» в суспільстві.

Розвиток соціальних підприємств вигідний в першу чергу державі. Адже соціальні підприємства орієнтовані на працевлаштування, соціальну адаптацію соціально незахищених людей, надання їм певних послуг. Це дозволяє зняти частину витрат із держави на соціально незахищених людей.

Соціальне підприємництво знаходиться на стику традиційного підприємництва та благодійності. Соціальне підприємництво бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід.

Соціальний бізнес у Європі та Америці зародився понад п'ятдесят років тому. Зарубіжні концепції соціального підприємництва відрізняються роллю держави:

1. Модель Північної Європи (Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) характеризується активною підтримкою держави.

2. Моделі США, Канади, Японії містять регулювання на рівні підприємств, використання благодійництва.

3. Модель Центральної Європи (Австрії, Німеччини, Франції) відрізняється адресними соціальними програмами і бізнес-проектами.

4. Модель Великої Британії має відзнакою значні соціальні інвестиції. Поступово різниця між моделями зменшується [7, с. 107].

В Україні соціальним підприємством називається суб'єкт господарської діяльності, робота якого спрямована на досягнення соціальних результатів у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, довілля або ж надання соціальних послуг та підтримка соціально незахищених категорій населення. Але от закону, що регулює цю сферу діяльності, в країні досі немає. Тому розвиваються такі підприємства швидше не з допомогою, а всупереч державі. У зв'язку із цим необхідно терміново допрацювати законодавство, зробити вигідним створення соціальних підприємств, частково передати їм фінансування та функції бюджетних організацій, що обслуговують соціально-незахищені верстви.

Водночас у Європі «легалізація» соціального підприємництва сталася більше двадцяти років тому. Так, у 1991 році парламент Італії прийняв закон щодо діяльності «соціальних кооперативів» – малих та середніх бізнесів, що вирішують соціальні проблеми громад. Відповідно до цього закону, метою соціальних кооперативів є пошук спільного інтересу громади до суспільних проблем та соціальна інтеграція членів громади через:

а) управління соціальними, освітніми послугами та послугами у сфері охорони здоров'я;

б) реалізація різноманітної діяльності – сільськогосподарської, промислової, підприємницької – з метою працевлаштування знедолених людей.

Закон визначив два типи соціальних кооперативів: тих, що надають соціальні, освітні та медичні послуги населенню (група «А») та тих, що створюють можливості для працевлаштування та соціальної інтеграції вразливих верств (група «Б») [10].

Прикладами діяльності соціальних підприємств типу «А» в Італії є:

- допомога вдома;
- центри денного перебування;
- соціоосвітні спільноти;
- терапевтичні спільноти;
- дома проживання;
- дитячі ясла.

В основному клієнтами громадських організацій типу «А» є: люди похилого віку; неповнолітні; інваліди; залежні; особи з розумовими відхиленнями.

Підприємства типу «Б» переважно працюють у таких напрямках:

- сільське господарство;
- охорона навколишнього середовища;
- столярна діяльність;
- комп'ютери;
- прання;
- прибирання;
- ремесло;

– друк та прошивання книг [1].

Конфедерація італійських кооперативів (Confcooperative) – це найбільша юридично оформлена національна організація для представництва, допомоги, захисту та аудиту членів-кооперативів.

Кількісно охарактеризувати діяльність конфедерації можна за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1
Показники розвитку Конфедерації італійських кооперативів

Сектор економіки	Кількість кооперативів, од.	Члени, осіб	Працівники, осіб	Оборот, млн. євро
Здоров'я	294	60 000	9 400	4 250
Будівництво житла	2 382	150 542	900	3 000
Сільське господарство	3 544	452 368	63 000	25 700
Роздрібна торгівля	714	312 815	8 800	4 600
Культура, спорт та туризм	1 390	172 312	13 900	730
Послуги	5 242	241 320	183 000	8 800
Кредитні послуги	133	390 980	900	100
Рибальство	447	10 981	7 100	400
Соціальна солідарність	5 791	218 121	220 900	5 700
Банківські послуги	421	1 156 711	36 500	8 000
Всього	20 358	3 166 150	544 400	61 280

Джерело: [1]

Конфедерація італійських кооперативів є членом Міжнародного альянсу кооперативів – неурядової міжнародної організації, що об'єднує національні, регіональні союзи і федерації кооперативів, переважно споживчих, кредитних і сільськогосподарських.

На даний момент альянс нараховує 280 членів зі 100 країн, які представляють близько 1 млрд людей з усього світу. Близько 100 мільйонів людей працюють для альянсу.

Уряди Іспанії, Португалії, Греції, Бельгії та Франції також законодавчо закріпили роботу соціальних підприємств у формі кооперативів, основною рисою яких є демократична форма правління та обов'язковий розподіл акцій компанії між її засновниками, волонтерами та бенефіціарами.

В Іспанії широко відомими є Мандрагонські кооперативи. Ці кооперативи мають власний університет, інститути, школи, дитячі садки. Підприємства створили банк «робоча каса», який надає кооперативам кредити та входить до найкращих у Європі за якістю обслуговування.

У країнах ЄС соціальні підприємства знані як «кооперативи соціальної солідарності» (Португалія), «кооперативи соціальних ініціатив» (Іспанія), «компанії соціальної мети» (Бельгія), «соціальні кооперативи колективної власності» (Франція). Парламент Великобританії узаконив роботу соціальних підприємств (або «компаній, що працюють в інтересах громади» – social interest companies) у 2004 році. Робота соціальних підприємств також легалізована в Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Словенії, Литві та Польщі (Польський парламент прийняв закон «Про соціальні кооперативи» 2006 року) [8].

Таким чином, можемо бачити, що організаційно-правові форми соціального підприємства можуть бути досить різними, але найпоширенішою формою є кооперативи.

У Великобританії 62 тисячі осіб (3,3% усього населення) працюють у соціальному підприємстві, загальний оборот якого становить 27 мільярдів фунтів стерлінгів. Більшість соціальних підприємств у Британії є малими або середніми, і на них задіяно до 10 людей. Такий бізнес часто працює у депресивних районах, із уразливими групами.

У 2002 році у Великобританії було засновано національний орган соціального підприємства (коаліцію) – Social Enterprise UK. Ця організація об'єднує всі соціальні підприємства різних організаційно-правових форм.

Основні цілі: підтримка соціального підприємства з метою процвітання; розробка доказової бази для соціального підприємства; вплив на політику та політичні плани (програми); демонстрація переваг соціального підприємства; роль посередника, помічника, розвиток ринку та ін.

Американський варіант соціального підприємництва ліберальніший – «капіталізм із соціально відповідальним обличчям».

Якщо в Європі соціальне підприємництво веде свою історію з кооперативного руху, то у США – зі сфери венчурної філантропії – вкладу в соціальне підприємство під низький відсоток, без відсотка, на умовах повернення частини суми або у формі програмно-орієнтованих інвестицій також з мінімальним поверненням.

Останні роки соціальне підприємство дуже активно розвивається у США, а Президента Барака Обаму називають першим американським політиком, для якого підтримка соціального підприємництва та інновації стала основним компонентом економічної політики [9]. Заради підтримки соціального підприємництва та пов'язаної з ним соціальної інновації США не лише приймають закони, але створюють окремі відомства, організовують масштабні грантові конкурси та навіть розсекречують державні таємниці.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика соціального підприємництва в країнах Європи та США

Країни ЄС	США
Акцент на колективній власності або управлінні СП членами громади або спільноти.	Головне харизматичний лідер та його (її) унікальні інноваційні шляхи вирішення соціальних проблем.
Наголос на процедурах та демократичному управлінні СП, ролі наглядових рад, участі акціонерів у розподіленні прибутків.	Відсутність вимог щодо методу управління та юридичного статусу СП.
Головне не прибутки, а місія (особливо в Італії та Польщі). СП виживають за рахунок грантів, субсидій, пожертв, при релігійних установах.	Головне прибутки як єдиний стійкий механізм забезпечення інвестицій у соціальну мету.
Локальна присутність та вплив.	Глобальна присутність та вплив.

Опорними структурами соціальних підприємств іноді є банки, але найчастіше – небанківські спеціалізовані фінансові інститути, наприклад, кредитні спілки. Для прикладу, АТ «ERSTE-банк» 60 відсотків прибутку спрямовує на соціальні цілі. Він надає пільгові кредити авторам найкращих соціальних програм у британському пілотному проєкті підтримки соціального підприємництва в Україні, Хорватії, Сербії. Підтримку можуть також надавати регіональні, місцеві, загальнодержавні об'єднання соціальних підприємств (асоціації соціальних підприємств у Франції, Італії), приватні фонди (швейцарський фонд Клауса Шваба, засновника форуму в Давосі) та ін.

Таким чином, можемо підсумувати, що в Європі соціальні підприємства часто асоціюються з соціальними кооперативами або асоціаціями, створеними для забезпечення зайнятості і ґрунтуються на ідеї «активного участі». У Сполучених Штатах соціальні підприємства – це зазвичай будь-який вид неприбуткових організацій, які отримують дохід. Кооперативи та трудові колективи, які існують у США, рідко розглядаються як соціальні підприємства.

Соціальні підприємства, розташовані у країнах Європи, надають менше видів послуг порівняно з широким спектром наявних у Сполучених Штатах. Як правило, європейські соціальні підприємства функціонують у конкретних галузях, у яких держава в певний період зменшила фінансування або яким ніколи не вистачало державного фінансування для повного задоволення потреб суспільства. Тому розвиток соціальних підприємств у кожній з європейських країн, зокрема, залежав від загального добробуту й обставин у кожній європейській країні.

Російське соціальне підприємництво почало активно розвиватися лише в останні п'ять років [2]. Якщо в Україні й Польщі такому розвитку сприяють переважно міжнародні фонди, то в Росії провідну роль у поширенні соціального підприємництва відіграє уряд та місцеві приватні фонди. У 2011 році уряд РФ створив неприбуткову організацію «Агентство стратегічних ініціатив з реалізації нових проєктів», яка з 2012 проводить відкриті конкурси й надає фінансову підтримку соціальним проєктам малого й середнього бізнесу. Роботу соціальних підприємств підтримують Міністерство економічного розвитку Росії та експертна рада при Держдумі, а ресурс «Соціальна карта Російської Федерації», що містить інформацію про соціальні проблеми регіонів, допомагає потенційним та практикуючим соціальним підприємцям знайти ідеї для соціально-орієнтованих проєктів.

Соціальне підприємництво активно розвивається і в регіонах РФ. Попереду – Омська область, де працює перший у Росії Центр інновацій соціальної сфери. Тут проводять тренінги для потенційних соціальних підприємств, консультують їх у процесі розробки та втілення проєктів.

Експерти зазначають, що частка соціального підприємництва у загальному ВВП Росії у сім разів менша, ніж у європейських країнах, а про соціальне підприємництво знає лише 33% мешканців РФ. Однак завдяки підтримці державної влади, соціальних інвесторів і самих соціальних підприємців рі-

вень поінформованості зростає. Цьому сприяють і академічні установи. На відміну від українських вишів, соціальне підприємництво вже увійшло до навчальних планів провідних російських університетів – Національного дослідницького університету «Вища школа економіки» у Москві, Школи менеджменту Санкт-Петербурзького державного університету, Інституту додаткової освіти Новосибірського державного технічного університету й Тюменського державного нафтогазового університету [6].

Діючи в Україні соціальні підприємства наразі сильно відрізняються від закордонних аналогів, оскільки їх діяльність має багато нюансів. Практично за кожним з них стоїть якийсь фонд або гранти, адже щоб почати бізнес, потрібен стартовий капітал. Досягнення прибутковості для більшості компаній, що займаються соціальним підприємництвом, – мета далекої перспективи: їх поточні завдання більшою мірою стосуються виконання соціальних програм, а не розробки ефективних бізнес-підходів.

Соціальне підприємство має бути рентабельним і конкурентоспроможним. Однак це не означає, що соціальне підприємство повинно діяти на ринку в рівних умовах з комерційними підприємствами. Для соціального підприємства повинна бути передбачена державна підтримка, яка зможе забезпечити системні передумови для розвитку сектора соціального підприємництва в Україні.

Відповідно до законодавства у більшості європейських країн державні органи (особливо на місцевому рівні) можуть надавати привілеї соціальним підприємствам з метою підтримки їх соціальної місії.

Так, у Британії є багато грантів для проектів у соціальному підприємстві. Для підтримки соціальних підприємств працює Банк «Big Society Capital», заснований у квітні 2012 року. Загальний бюджет у 600 млн фунтів стерлінгів повинен розподілятися через посередників на користь соціальних підприємств і громадських організацій. Інноваційним інструментом фінансування є акції громади: кожен член громади інвестує незначну суму в соціальне підприємство [3]. Популярний також краудфандінг.

Термін «краудфандінг» походить від англійського словосполучення «crowd funding», де «crowd» – «натовп», а «funding» – «фінансування». У загальному контексті краудфандінг означає колективне фінансування або колективне співробітництво людей, які добровільно об'єднують свої фінансові чи інші ресурси для підтримки інших людей або організацій [5].

Цей відносно новий інструмент дозволяє залучати через Інтернет у великої кількості людей (різних груп людей) гроші для реалізації різних ідей і проектів. В основі послуги: спеціалізований інтернет-портал, на якому після детальної реєстрації користувач створює оголошення з проханням про фінансування конкретного проекту. Це може бути новий бізнес, створення притулку для бездомних тварин або просто збір пожертвувань.

У США держава значно менше підтримує соціальне підприємництво, порівняно з Європою. З ініціативи президента Обами при Білому домі було створено спеціальний департамент і фонд соціальних інновацій з бюджетом 50 мільйонів доларів [3].

У Росії є експертна рада при Держдумі з соціального підприємництва. Міністерство економічного розвитку окремо прописало стратегію підтримки соціальних підприємств, а саме підприємств, де працюють люди з обмеженими можливостями, звільнені з місць позбавлення волі та інші. Міністерство економічного розвитку дає гранти (до 20 000 дол. США). Щорічно в Росії виділяється близько 5 мільярдів гривень на підтримку соціального підприємництва. Освоюється тільки близько 40%, а 60% коштів повертаються до державного бюджету [4].

Соціальним підприємствам в Україні ближчим може видатися досвід європейських країн, де соціальні підприємства є дотаційними і залежними від донорів і держави.

Висновки. Зарубіжний досвід соціального підприємництва демонструє можливості і переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні, але й економічні. Крім того, світовий досвід – орієнтир, який показує, що потрібно змінити в законодавстві, діяльності підприємств і держави.

Як засвідчує досвід розвинених країн Європи та світу, бізнес спроможний взяти на себе значну частину соціального тягаря, який нині несе держава, в обмін на створення для нього сприятливих умов та надання прозорих гарантій стабільного і безперешкодного розвитку.

Будь-який досвід соціального підприємництва, успішний в одній країні, не може бути перенесений в іншу країну без адаптації. Ключем до успішного розвитку соціальних підприємств в Україні є вироблення національних стратегій розвитку соціального підприємництва, які дозволили б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур і держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проектів, які дозволять вирішувати проблему системно.

Література:

1. Енцо Пецціні. Потенціал інновацій та освоєння нових ділянок для кооперативів. Приклад Італії [Електронний ресурс] / Енцо Пецціні // Соціальне підприємництво може змінити ситуацію в Україні : матеріали конференції Сокольської агенції регіонального розвитку. – Режим доступу : <http://sedc.lviv.ua/text-podii.html>.
2. Москoвская А.А. Феномен социального предпринимательства и его перспективы в России [Електронний ресурс] // Меценат. – Режим доступу : <http://www.maecenas.ru/libs/index.html?117>.
3. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва [Електронний ресурс] / І. Салій // Громадський простір. – 2013. – 19 березня. – Режим доступу : <http://civicua.org/news/view.html?q=1991219>.
4. Салій І. Сергій Голубев: «Соцпідприємництво – той же бізнес, а соціальність – його конкурентна перевага» [Електронний ресурс] / І. Салій // Громадський простір. – 2013. – 15 березня. – Режим доступу : <http://civicua.org/news/view.html?q=1989250>.
5. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jnsn.com.ua/cgi-in/u/book/sis.pl?Article=10223&action>.
6. Смаглій К. Соціальне підприємництво в Росії – далеко попереду? [Електронний ресурс] / К. Смаглій // MBAField. – 2013. – 24 липня. – Режим доступу : <http://mbafield.com.ua/ua/news/66/sotsyalnoe-predprinimatelstvo-v-rossii-daleko-vpered>.
7. Удодова В. І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва / Удодова В.І., Шаповал В.І. // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна. – 2013. – № 1042. – С. 105–108.
8. Eva Les, Marija Kolin, «East Central Europe», in: Janelle A. Kerlin (ed.), Social Enterprise. A Global Comparison, Medford: Tufts University Press, 2009.
9. Keohane, Georgia Levenson, Social Entrepreneurship for the 21st Century. Innovation Cross the Nonprofit, Private, and Public Sectors, New York: mc Graw Hill, 2013, p. 151.
10. Marthe Nyssens (ed.) Social Enterprise. At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society, (Routledge, 2006), p. 4-5.